

Az emberi méltóság védelme az „Auschwitz-hazugság”-gal szemben a német Szövetségi Alkotmánybíróóság gyakorlatában

ZAKARIÁS KINGA

The paper is written on the occasion of the Hungarian Holocaust Memorial Year to mark the 70th anniversary of the deportation of the Hungarian Jews. In the light of the decisions of the German Federal Constitutional Court the author wishes to present the constitutional framework within which the protection of the human dignity might take place in opposition to the holocaust denial or, using the German terminology, Auschwitz-lüge. The Federal Constitutional Court protects the personal dignity of the members of contemporary Jewish communities as a right to identity. General personality rights are mostly derived from human dignity, therefore the human dignity core of the right to identity is unrestrictable.

Bevezető

„Az 1945 májusában megsemmisített államrenddel szemben álló, új állami lét szellemének kifejezésre juttatása céljából” állította a Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvényének (Grundgesetz, a továbbiakban: GG) szövegét előkészítő Parlamenti Tanács az emberi méltóság tiszteletének követelményét a GG élére.¹ Az emberi méltóság alkotmányba iktatására tehát jelentős hatással volt a nemzetiszocializmus embert megvető magatartása. Ennek az időszaknak az iszonyatát, az emberi méltóság aligha felülmúlható sérelmét félreérthetetlenül el kellett ítélni.² Erre tekintettel a GG 1 cikk (1) bekezdése a következőképpen szól „Az emberi méltóság sérthetetlen. Annak tisztelete és védelme minden állami hatalom kötelessége.” A GG élén álló emberi méltóság kiemelkedő értékét a szakirodalom is egyöntetűen elismeri. Az emberi méltóság alapvető jelentőségének elismerése mellett azonban a normativitása és alapjogi jellege vitatott. Három álláspontot különböztethetünk meg a szakirodalmon belül: 1. az emberi méltó-

1 Herdegen, Matthias: Art. 1, in Maunz, Theodor–Dürrig, Günter (Hrsg.): *Grundgesetz Kommentar*. I. kötet München: C. H. Beck, 2009, 11. (a továbbiakban: Herdegen, in Maunz/Dürrig, GG Kommentar, cserelap állás).

2 Dietlein, Johannes: Art. 1, in Stern, Klaus (szerk.): *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. IV. kötet, München: C. H. Beck Verlag, 2006, 13. (a továbbiakban: Dietlein, in Stern, Staatsrecht IV.).

ság pusztá deklaráció;³ 2. az emberi méltóság objektív jogi norma;⁴ 3. az emberi méltóság alanyi alapjog.⁵ A német Szövetségi Alkotmánybíróság (Bundesverfassungsgericht, a továbbiakban: BVerfG) kezdetektől alapjogként kezelte a GG 1. cikk (1) bekezdésében foglalt emberi méltóság garanciáját.⁶ Az emberi méltóság normatív tartalma is a BVerfG gyakorlatában bontakozik ki. Tanulmányomban ennek az emberi méltóságnak az „Auschwitz-hazugság”-gal szembeni védelmét vizsgálom.

Az „Auschwitz-hazugság” kifejezés az SS-szolgálatos Thies Christophersentől származik, aki az 1973-ban nyilvánosságra hozott azonos című írásában azt állította, hogy az auschwitzi munkatáborban a zsidók tömeges kiirtása nem történt meg.⁷ A német terminológiában a holokauszttagadásnak ez az elnevezése terjedt el, ezért a magyar szakirodalomban használt „holokauszttagadás” kifejezés⁸ helyett – tekintettel arra is, hogy Auschwitz neve az egész holokauszt jelképévé vált – ezt a terminust használok az európai zsidóságnak a náci Németország vezetésével lezajlott kiirtási kísérletének tagadására.

A német büntető törvénykönyv (*Strafgesetzbuch*, a továbbiakban: StGB) az „Auschwitz-hazugság”-ot két tényállás keretében tiltja: egyrészt a – magánindítvány

- 3 Enders, Christoph: *Die Menschenwürde in der Verfassungsordnung. Zur Dogmatik des Art. 1 GG*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1997. 403. Kezdetben Gröschner azt az álláspontot képviselte, hogy az 1. cikk (1) bekezdés egy deskriptív bevezető mondat. Lásd: Gröschner, Rolf: *Menschenwürde als Konstitutionsprinzip der Grundrechte*, in Siegetsleitner, Anne–Knoepfler, Nikolaus (szerk.): *Menschenwürde im interkulturellen Dialog*. Freiburg – München: Karl Alber Verlag, 2005, 18. Időközben azonban megváltozott Gröschner álláspontja. Ennek értelmében az 1. cikk (1) bekezdése nem előíró jellegű szabály ugyan, mégis a „dacos normativitása” nyilvánul meg abban a figyelmeztetésben, hogy az axiómaként előírt emberi méltóságot a GG szabadságpárti alkotmányos rendje alapvető elemeként kell elismerni. Lásd: Gröschner, Rolf: *Des Menschen Würde – humanistische Tradition eines Verfassungsprinzips*. In Kirste, Stephan–Lembcke, Oliver W. (szerk.): *Des Menschen Würde – entdeckt und erfunden im Humanismus der italienischen Renaissance*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2008, 232.
- 4 A GG 1. cikk (1) bekezdés alapjogi jellege ellen, például: Brugger, Winfried: *Menschenwürde, Menschenrechte, Grundrechte*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1997, 9.; Dürig, in Maunz/Dürig, 1958, 5; Dreier, Horst: Art. 1. In Dreier, Horst (Hrsg.): *Grundgesetz Kommentar*. I. kötet Tübingen: Mohr Siebeck, 2004, 207–209. (a továbbiakban: Dreier, in Dreier: *GG Kommentar*).
- 5 A GG 1. cikk (1) bekezdés alapjogi jellege mellett, például: Häberle, Peter: § 20 Die Menschenwürde als Grundlage der staatlichen Gemeinschaft. In Isensee, Josef–Kirchhof, Paul: *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. I. kötet, Heidelberg: C. F. Müller, 1995, 355. (a továbbiakban: Häberle, in Isensee/Kirchhof, HStR, kötet, évszám); Herdegen, in Maunz/Dürig, *GG Kommentar*, 2009, 19.; Höfling, Wolfram: Art. 1. In Michael Sachs (Hrsg.): *Grundgesetz. Kommentar*. München: C. H. Beck Verlag, 2009, 79. (a továbbiakban: Höfling, in Sachs, *GG. Kommentar*); Jarass, Hans D.: Art. 1, in Jarass, Hans D.–Pieroth, Bodo: *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2000, 41.; Pieroth, Bodo–Schlink, Bernhard: *Grundrechte Staatsrecht II*. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2004, 81.; Stern, in Stern III/1. 26.
- 6 BVerfGE I, 332 (347); 12, 113 (123); 15, 283 (286); 28, 151 (163); 28, 243 (263); 61, 126 (137).
- 7 Gutman, Israel–Jäckel, Eberhard–Longerich, Peter–Schoeps, Julius H. (szerk.): *Enzyklopädie des Holocaust: die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden* I. kötet, Berlin: Argon, 1993, 122.
- 8 Koltay András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest, Századvég Kiadó, 2009, 575–578.

nélkül üldözendő⁹ – becsületsértés tényállásában (ún. egyszerű Auschwitz-hazugság),¹⁰ másrészt az izgatás bűncselekményén belül egy önálló tényállásban (ún. „minősített Auschwitz-hazugság”).¹¹

A BVerfG az „Auschwitz-hazugság”-határozatában¹² az „ún. egyszerű Auschwitz-hazugság” tényállásának alkotmányosságát vizsgálta, és – a GG. 5. cikk (2) bekezdésében a véleményszabadság korlátjaként megnevezett egyéni becsület,¹³ valamint a GG. 1. cikk (1) bekezdésében garantált emberi méltóság védelmére hivatkozva – igazoltnak ítélte a GG. 5. cikk (1) bekezdésében biztosított véleményszabadság (*Meinungsfreiheit*) korlátozását.¹⁴ A testület az ún. „minősített Auschwitz-hazugság” tényállását nem vizsgálta, de a náci rezsimet dicsőítő gyűlések tilalmáról szóló határozatában¹⁵ alkotmánykonformnak ítélte az izgatás bűncselekményének – a náci rendszer áldozatai méltóságának védelmét szolgáló – önálló tényállását.¹⁶ A holokauszthasonlatra építő állatvédő kampányról szóló határozatában¹⁷ pedig – a GG 1. cikk (1) bekezdés és 2. cikk (1) bekezdés¹⁸ összefüggésére alapozott általános személyiségi jog védelmére hivatkozva – jóváhagyta a holokauszt áldozatainak szenvedését az állatok szenvedésével párhuzamba állító kampány tilalmát. A fenti határozatok alapján azt a kérdést vizsgálom, hogy milyen alkotmányos keretek között valósul meg az emberi méltóság védelme az „Auschwitz-hazugsággal” szemben. Ehhez először be kell mutatnom az emberi méltósághoz való jognak és az általános személyiségi jognak az alkotmánybírósgái gyakorlatban kibontott normatív tartalmát.

9 StGB „194. § (1) A becsületsértés csak magánindítványra üldözendő. Ha a cselekményt terjesztés vagy írott anyag (11. § 3. bekezdés) nyilvánosan hozzáférhetővé tételével, gyülekezés vagy műsor-szórás útján követték el, nem szükséges magánindítvány, ha a sértettet a nemzetiszocialista vagy más erőszak- és önkényuralmi rendszer által üldözött csoport tagja, ez a csoport a lakosság részét képezi, és a becsületsértés az üldözéssel összefügg. Mindazonáltal, a tett nem üldözhető hivatalból, ha a sértett személy ennek ellentmond. Az ellentmondás nem vonható vissza.”

10 StGB „185. § A becsületsértés egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő, és ha a becsületsértés tettlegesség útján valósul meg, két évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő.”

11 StGB „130. § (3) Öt évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő az, aki a nemzetiszocializmus uralma alatt megtörtént, a nemzetközi büntető törvénykönyv (Völkerstrafgesetzbuch) 6. § (1) [népirtásra vonatkozó] bekezdésében megjelölt cselekményt, amely alkalmas a közrend megzavarására, nyilvánosan vagy rendezvényen helyesel, tagad vagy ártalmatlan színben tüntet fel.”

12 BVerfGE 90, 241.

13 GG „5. cikk (2) E jogok korlátait az általános törvények, az ifjúság védelmét szolgáló törvényi előírások és az egyéni becsület joga képezi.”

14 GG „5. cikk (1) Mindenkinek joga van arra, hogy véleményét szóban, írásban és képben szabadon kifejezze és terjessze [...]”

15 BVerfGE 124., 300.

16 StGB „130. § (4) Három évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő az, aki nyilvánosan vagy összejövetelen a köznyugalmat az áldozatok méltóságát sértő módon azáltal zavarja, hogy a nemzetiszocialista diktatúrát és önkényuralmat helyesli, dicsőíti vagy igazolni igyekszik.”

17 BVerfG, 1BvR 2266/04. vom 20.2.2009, Absatz-Nr. 27, http://www.bverfg.de/entscheidungen/rk20090220_1bvr226604.html.

18 GG „2. cikk (1) Mindenkinek joga van személyisége szabad kibontakoztatásához addig, amíg az nem sérti mások jogait, és nem ütközik az alkotmányos rendbe vagy az erkölcsi törvénybe.”

Az emberi méltóság tartalma¹⁹

Az emberi méltóság normatív tartalmát csak akkor lehet meghatározni, ha előtte tisztázzuk az emberi méltóság fogalmát. Az emberi méltóságnak azonban nincs általánosan elfogadott, a fogalom jogi jellegére és jelentőségére vonatkozó megállapításokon túlmenő, dogmatikailag pontos meghatározása.²⁰ Az emberi méltóság jogi fogalmának meghatározására két kiindulási pont kínálkozott: egyrészt a fogalom keletkezés-története, másrészt a fogalom eszmetörténete. Az emberi méltóság fogalom GG-be való beiktatásának oka – ahogy a fentiekben már bemutattuk – a második világháborút követő különleges történelmi helyzetnek köszönhető, amelynek során maga a Szövetségi Köztársaság is megszületett. Az emberi méltóság jogi fogalmának meghatározása szempontjából különösen fontos volt az emberi méltóságot sárba tipró nemzetiszocialista rendszer bukása. „A GG alapjául olyan államépítési elvek szolgálnak, amelyeket a történelmi tapasztalat és a korábbi nemzetiszocialista rendszerrel való szellemi-erkölcsi szembefordulás magyaráznak. A GG a totalitárius állam mindenhatóságával szemben, amely igényt tartott a társadalmi élet minden területe fölötti uralomra, és amelynek céljai elérése során az egyes ember élete semmit nem jelentett, egy értékekhez kötött rendet épített fel, amely az egyes embert és annak a méltóságát állította a szabályozás középpontjába.”²¹ Vélhetően ennek köszönhető a fogalom negatív, a jogsértések oldaláról való meghatározásának elfogadása mind a Szövetségi Alkotmánybíróság, mind a szakirodalom oldaláról.

A GG értelmezésének első éveiben a szakirodalomban is találkozunk olyan állásponttal, amely szerint az emberi méltóság fogalmát egyáltalán nem kell meghatározni.²² Ugyanígy a definíció szükségtelenségét hirdető irányt képviselte Theodor Heuss a GG elfogadásának vitájában elhangzott, sokat idézett – az emberi méltóság „nem értelmezett tézis” – mondata.²³ Óvatosabban fogalmaznak azok, akik az emberi méltóság fogalmának pontos meghatározását lehetetlennek tartják. Ez a hozzáállás magában rejti az emberi méltóság negatív meghatározásának lehetőségét. A negatív meg-

19 Zakariás Kinga: Az emberi méltóság a Grundgesetz-ben. *Jogtudományi Közlöny*, 2012/4. 184–192.

20 Dreier, in Dreier, Horst, GG Kommentar, 166.

21 BverfGE 39, 1 (67).

22 Nipperdy, Hans Carl: Die Würde des Menschen, in Neumann, Franz Leopold–Nipperdy, Hans Carl–Bettermann, Karl August (szerk.): *Die Grundrechte. Handbuch der Theorie und Praxis der Grundrechte*, II. kötet, Berlin: Dunker&Humblot, 1.

23 A norma keletkezéstörténetéhez lásd: Enders, im. [3. lj.] 404–442.

határozás eszköze a Günter Dürigtől származó²⁴ és a BVerfG állandó gyakorlatának részévé vált „Objektformel” (a tárgyként kezelés formulája). Ez a formula sokak szerint egyértelműen Kant morálfilozófiája *categoricus imperativusának* második formulájára vezethető vissza:²⁵ „Cselekedj úgy, hogy az emberiséget mind saját személyedben, mind mindenki más személyében mindig célnak is, sohasem pusztán eszköznek tekintsd.”²⁶

Legalábbis a Szövetségi Alkotmánybíróság ebben az értelemben használja az emberi méltóság fogalmát: „Ellentétes [...] az emberi méltósággal, az embert az állam pusztá eszközévé tenni [...]. Az a mondat, hogy »az ember mindig cél kell hogy maradjon«, korlátlanul érvényes minden jogterületre.”²⁷

A tárgyként kezelés formulája a méltóságnak nem pozitív, hanem pusztán negatív meghatározását adja, amely a fogalmat az emberi méltóság korlátozása felől közelíti meg. A Szövetségi Alkotmánybíróság már a korai határozataiban a korlátozás oldaláról határozta meg a méltóság fogalmát, amennyiben olyan magatartásokat sorolt fel, amelyek az emberi méltóságba ütköznek: „megalázás, megbélyegzés, üldözés, törvénytelen kívül helyezés stb.”²⁸ A szakirodalom – tekintettel arra, hogy a formula csak az egyértelmű korlátozások behatárolására alkalmas – „Leerformel”-nek²⁹ (üres formula) titulálja. Egyesek a schopenhaueri kritikát idézik,³⁰ és – a lehellgatási határozatra hi-

24 „Az emberi méltóság (abban az esetben) érintett, ha az embert (a konkrét személyt) tárggyá, pusztá eszközzé, helyettesíthető nagysággá alacsonyítják.” Günter Dürig, in Maunz/Dürig, *GG Kommentar*, 1958, 1. Teifke arra hívja fel a figyelmet, hogy a formula első része (tárggyá) tágabb, mint a második része (pusztá eszközzé). Ebből a megállapításból azt a következtetést vonja le, hogy az ember tárgyként való kezelésének fokozatai vannak. Ez alapján a tárgyként való kezelés formuláján belül megkülönbözteti a tárgyként kezelés és a pusztá tárgyként kezelés formuláját. Egyértelműnek tűnik számára, hogy a „pusztá tárggyá” degradált embert jobban kell védeni, mint a „tárgyként” kezelt embert. Ezért a tárgyként kezelés kétféle formulája az emberi méltóság szűk és tág tényállásához vezet. Teifke, Nils: *Das Prinzip Menschenwürde. Zur Abwägungsfähigkeit des Höchststrangigen*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2011, 12.

25 A kantói formula BVerfG általi recepciójához lásd: Geddert-Steinacher, Tatjana: *Menschenwürde als Verfassungsbegriff. Aspekte der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts zu Art. 1 Abs. 1 Grundgesetz*. Berlin: Duncker & Humblot, 1990, 31.; Wintrich, Josef M.: *Zur Problematik der Grundrechte*. Köln-Opladen: Westdeutscher Verlag, 1957, 7.; Jaber, Dunja: *Über den mehrfachen Sinn von Menschenwürde-Garantien. Mit besonderer Berücksichtigung von Art. 1 Abs. 1 Grundgesetz*. Frankfurt am Main: Ontos Verlag, 2003, 229.; Hain, Karl-Eberhard: *Menschenwürde als Rechtsprinzip*, in Sandkühler, H. J. (szerk.): *Menschenwürde. Philosophische, theologische und juristische Analysen*. Frankfurt am Main: Lang Verlag, 2007, 91.; a kategorikus imperativus második formulája és az emberi méltóság közötti közvetlen összefüggés ellen lásd: Pfordten, Dietmar von der: *Zur Würde des Menschen bei Kant*. In Byrd, B. S.–Hruschka, J.–Joerden, J. C. (szerk.): *Jahrbuch für Recht und Ethik*, 14. kötet, Berlin: Duncker & Humblot, 2006, 503.

26 Kant, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1991, 68.

27 BVerfGE 45, 187 (228).

28 BVerfGE 1, 97 (104).

29 Dreier, in Dreier, *GG Kommentar*, I. 168.

30 A kantói formula e szerint „nagyon bizonytalan, határozatlan, a szándékát indirekt módon elérő igény, amely minden egyes esetben, amelyben alkalmazásra kerül, először külön magyarázatra, meghatározásra és módosításra szorul”.

vatkozva – azt bizonygatják, hogy maga a Szövetségi Alkotmánybíróság is üres formulának tartja.³¹

A BVerfG 1970-es lehallgatási határozatában mindazonáltal megjelent a tárgyként kezelés formulája mellett a „*Subjektprinzip*” (az alanyként kezelés elve). A testület ezzel nem fordult el a tárgyként kezelés formulájától, hanem hozzákapcsolta az alany fogalmát: „*Objekt-Subjekt-Formel*”³² (tárgyként vagy alanyként kezelés elve).

A testület a GG 79. cikk 3. bekezdésének³³ örökkévalósági klauzulája által védett emberi méltóság sérelmének vizsgálata során abból indult ki, hogy tekintettel kell lenni a jogsértés adott esetben fennálló körülményeire. „Ezt nyilvánvalóan nem lehet általánosan megállapítani, hanem mindig csak a konkrét esetre tekintettel. Általános formulák, mint hogy az embert nem szabad az államhatalom pusztá tárgyává alacsonyítani, csupán az irányt jelölik ki, amely elvezet az emberi méltóság sérelmének eseteihez. Az ember nemritkán pusztá tárgya nem csupán a [z emberi] viszonyoknak és a társadalmi fejlődésnek, hanem a jognak is, amennyiben a saját érdekeire tekintet nélkül engedelmessé kell. Az emberi méltóság sérelme pusztán ezen az alapon [tárgyként kezelés] nem állapítható meg. Ezen túlmenően az egyén az alanyi mivoltát alapvetően megkérdőjelező viselkedésmódnak kell hogy kiteve legyen, vagy a magatartás a konkrét esetben az emberi méltóság önkényes semmibevételét kell hogy jelentse. A törvényt végrehajtó államhatalom egyénnel szemben tanúsított magatartása akkor érinti az emberi méltóságot, ha az embert személy mivoltánál fogva megillető értéket semmibe veszi, azaz ebben az értelemben »megvető bánásmódot tanúsít«.”³⁴

A határozathoz különvéleményt csatoló három alkotmánybíró nem értett egyet az emberi méltóság többségi határozatban kifejtett értelmezésével. Álláspontjuk szerint a 79. cikk (3) bekezdésének az 1. cikkel összefüggésben sokkal konkrétabb a tartalma annál, mintsem hogy – a megalázó bánásmód révén – pusztán a kínzás, a pelengérré állítás és a Harmadik Birodalom módszereinek tilalmára korlátozódjon. Az alkotmánybírák óva intenek az emberi méltóság „patetikus szavának” kizárólag a legmagasabb értelemben való meghatározásától. Az ő értelmezésük szerint: „A GG azzal, hogy a szabad emberi személyt az értékrend legmagasabb fokára állította, elismeri az önértékét, önállóságát. Minden állami hatalomnak tisztelnie és védenie kell az ember önállóságát, önértékénél fogva. Az embert nem szabad »személytelenül«, tárgyként kezelni, akkor sem, ha ez nem az emberi érték figyelmen kívül hagyásából ered, hanem »jó szándékkal« történik. A BVerfG első tanácsa ezt úgy fogalmazta meg, hogy az embernek az állam pusztá eszközévé való tétele és a róla rövid úton, hatóságilag való rendelkezés ellentmond az emberi méltóságnak. [...] Ezzel semmiképpen sem

31 Gröschner, Rolf–W. Lembcke, Oliver: Dignitas absoluta. Ein kritischer Kommentar zum Absolutheitsanspruch der Würde. In Gröschner, Rolf–Lembcke, Oliver W. (szerk.): *Das Dogma der Unantastbarkeit. Eine Auseinandersetzung mit dem Absolutheitsanspruch der Würde*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2009, 6.

32 Höfling, in Sachs, GG Kommentar, 83.

33 GG „79. § (3) A GG-nek a szövetség tartományokra osztását, a tartományok alapvető közreműködését vagy az 1. és 20. cikkben lefektetett alapelveket érintő módosítása nem megengedett.”

34 BVerfGE 30, 1 (25–26).

csupán az irányt jelöli meg [a tárgyként kezelés klauzulája], amelynek köszönhetően megállapíthatják az emberi méltóság megsértésének eseteit. Ez [a tárgyként kezelés klauzulája] a GG 1. cikkében gyökerező alapelv, amely közvetlenül mércét állít.”³⁵

A szakirodalom is kritikával illette a többségi indokolásban a tárgyként kezelés formulájának az ember alanyiséga megkérdőjelezésével, illetve méltósága szándékos semmibevételével való pontosítási kísérletét, mivel az emberi méltóság nem szándékolt megsértése is megvalósítja az emberi méltóság sérelmét.³⁶

Álláspontom szerint – és ennyiben egyetértünk a határozat többségi indokolását ért kritikával – az emberi méltóság sérelmének szempontjából nincs, nem lehet jelentősége a jogsértő szándéknak, a magatartásnak objektíve kell alkalmasnak lennie az egyén emberi méltóságának megsértésére. Ugyanakkor az emberi méltóság negatív (az embert nem szabad tárgyként kezelni) és pozitív (az embert alanyként kell kezelni) meghatározásának összekapcsolása alkalmas a méltóság jogi fogalmának pontosítására. Az összekapcsolás eredményeképpen az emberi méltóság sérelme abban áll, hogy az ember alany mivoltát megkérdőjelezzik, és ezáltal az embert pusztán tárggyá degradálják. Felmerül a kérdés, hogy miben áll az ember alanyi mivolta a BVerfG gyakorlatában.

A légi közlekedés biztonságáról szóló határozatból³⁷ egyértelműen kiderül, hogy az alany fogalmát a GG emberképe tölti meg tartalommal. A testület megállapította, hogy a GG 1. cikk (1) bekezdése nem csak a megaláztatástól, megbélyegzéstől, üldözéstől, törvényen kívül helyezéstől és harmadik személyek vagy az állam egyéb hasonló cselekményeitől védi az egyes embert. Az emberi méltóság tisztelete és védelme a GG megalkotójának azon elképzeléséből kiindulva, miszerint az ember lényegéhez tartozik önmaga szabad meghatározása és szabad kibontakoztatása, és az egyén megkövetelheti, hogy a társadalom alapvetően egyenjogú, önértekkel rendelkező tagjaként ismerjék el, általánosan kizárja az embernek az állam pusztán eszközöként való kezelését. Ezért tilos az embernek az államhatalom által oly módon való kezelése, amely az ember alanyi minőségét, az alanyi jogállását alapvetően megkérdőjelezi, amennyiben ezzel figyelmen kívül hagyja annak az értéknek a tiszteletét, amely minden embert önmagáért, személy mivoltánál fogva megillet.³⁸ A pozitív fogalmi elemek tehát az ember lényegére vonatkozó megállapítások, miszerint: az ember szellemi-erkölcsi lény, akit személy mivoltánál fogva méltóság illet meg, aki képes önmaga szabad meghatározására és kibontakoztatására, aki a társadalom alapvetően egyenjogú, önértekkel rendelkező tagja.

35 BVerfGE 30, 1 (40).

36 Dreier, in Horst Dreier, GG Kommentar, 168.

37 BVerfGE 115, 118.

38 BVerfGE 115, 118 (153).

Az általános személyiségi jog megalapozása³⁹

Németországban először a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof, a továbbiakban: BGH) magánjogi ítélkezési gyakorlatában jelent meg – a személyiség szabad kibontakoztatáshoz való jog [GG 2. cikk (1) bekezdés] és az emberi méltóság klauzulája [GG 1. cikk] összefüggésére alapozva – az általános személyiségi jog fogalma.⁴⁰ A jogalkotó által a BGB-ben nem kodifikált személyiségi jogok 1954-ben – még az alapjogként való elismerésük előtt – a BGB 823. § (1) bekezdésében⁴¹ foglalt „egyéb jog”-ként érvényesültek,⁴² és megsértésük esetén a BGB 253. §⁴³ alapján kártérítést lehetett igényelni.⁴⁴ Az általános személyiségi jogot alkotmányos rangra a BVerfG emelte, és ezzel a személyiségvédelem alkotmányos alapjává tette.

A GG 2. cikk (1) bekezdésében garantált, a személyiség szabad kibontakoztatásához való jog – az emberi méltósághoz való szoros kapcsolatára tekintettel – különleges helyet foglal el az alapjogok között. A szoros kapcsolat oka, hogy az ember lényegét a méltósága adja. „A méltósága miatt kell neki [az embernek] személyisége lehető legnagyobb mértékű kibontakoztatását biztosítani.”⁴⁵ Bár az emberi méltóság mint „legfőbb alkotmányos elv” áthatja a GG 2. cikk (1) bekezdését, ahogyan annak többi rendelkezését is, ez nem jelenti azt, hogy annak ne lenne önálló tartalma.⁴⁶ Amíg a GG 2. cikk (2) bekezdése⁴⁷ a személy fizikai integritását és mozgásszabadságát védi, az (1) bekezdés a szellemi-erkölcsi személyiséget. Ugyanakkor a „kibontakoztatás” kifejezés túlmutat a személyiség passzív elemeinek védelmén. A 2. cikk (1) bekezdés „az egész személyiséget, vagyis az emberi lét teljességét az élet minden területén” védi, így a személyiség fejlődésének mind a dinamikus (aktív), mind a statikus (passzív) elemeire kiterjed.⁴⁸

39 Zakariás Kinga: Az általános személyiségi jog a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogtudományi Közöny*, 2013/2. 73–87.

40 BGH 1954. május 25. BGHZ 13, 334 (338) *Leserbrief-Urteil*.

41 BGB „823. § (1) Aki szándékosan vagy gondatlanságból más ember életét, testét, egészségét, szabadságát, tulajdonát vagy egyéb jogát jogellenesen megsérti, köteles az abból származó kárt megtéríteni.”

42 Az első határozatból nem derül ki egyértelműen, hogy a BGH közvetlenül a GG-ből (unmittelbare Drittwirkung) vagy a BGB közvetítésével (mittelbare Drittwirkung) vezette le az általános személyiségi jogot. A Cosima–Wagner-határozatban mondta ki először a bíróság *expressis verbis*, hogy az általános személyiségi jog a BGB 823. § (1) bekezdése szerinti „egyéb jog” [1959. március 18. BGH, BGHZ 30, 7.].

43 BGB „253. § Nem vagyoni kár esetén csak a törvényben meghatározott esetekben lehet pénzübeli kártérítést igényelni.”

44 A BGB 253. § (1) bekezdése értelmében csak a törvény által meghatározott esetekben lehetett nem vagyoni kártérítést igényelni. A BVerfG az 1973. évi Soraya-határozatában megengedett bírói jogalkotásnak minősítette a BGB 253. §-ának egy további esetkörrel való kibővítését. BVerfGE 34, 269 (283).

45 BVerfGE 5, 85 (104).

46 Glaeser, Walter Schmitt: § 129 Schutz der Privatsphäre. In Isensee/Kirchhof, HStR VI, 2000, 52.

47 GG „2. cikk (2) Mindenkinnek joga van az élethez és a testi épséghez. A személyi szabadság sérthetetlen. Ezeket a jogokat csak törvény alapján lehet korlátozni.”

48 Glaeser, Schmitt i. m. 53.

A BVerfG az 1957. évi Elfes-ítéletben – a 2. cikk (1) bekezdés tág értelmezése révén – először az általános cselekvési szabadságot (dinamikus elem) ismerte el.⁴⁹ Ezt követően került sor az általános személyiségi jog megalapozására. A szakirodalom szerint a BVerfG az 1969. évi, a lakosságról készült statisztikai felmérés alkotmányosságát vizsgáló mikrocenzusdöntésében⁵⁰ fogadta el az általános személyiségi jog (statikus elem) intézményét.⁵¹ Ebben a határozatban jelenik meg a személyiségvédelmet meghatározó szféraelmélet, de az általános személyiségi jog fogalma *expressis verbis* csak a későbbi határozatokban jelenik meg.⁵² Az alkotmánybíróági gyakorlat tehát – a védett jogi tárgy „kétrétegűségéből” kiindulva – két alapjogot vezetett le a 2. cikk (1) bekezdéséből.⁵³ A norma mindkét alapjog esetében nyitott, rugalmas, és képes alkalmazkodni a tudomány és a technika jövőbeli fejlődéséhez, valamint az azokkal együtt járó veszélyekhez.⁵⁴

A 2. cikk (1) bekezdés általános szabadságjogként (*Auffanggrundrecht*) működik, amely a szabadság minden olyan állami korlátozása ellen véd, amely nem tartozik a külön nevesített szabadságjogok védelmi körébe.⁵⁵ A 2. cikk (1) bekezdésének védelme tehát csak abban az esetben merül fel, ha és amennyiben a különös alapjogok nem érintettek (szubszidiaritás).

Az általános személyiségi jog „a védett terület tiszteletéhez fűződő jogként” mind a jog védelmi körét, mind annak korlátozását illetően különbözik „a [személyiség] kibontakoztatásának az aktív elemétől, az általános cselekvési szabadságtól”.⁵⁶ Ennek oka, hogy az általános személyiségi jog által védett jogok körét az emberi méltóság jelöli ki. A BVerfG már a mikrocenzusdöntésében az emberi méltóságban határozta meg a 2. cikk (1) bekezdésének értékszubsztrátumát.⁵⁷ „[Az általános személyiségi jog] feladata az emberi méltóság legfőbb alkotmányos elve értelmében [...] a személyes szféra és annak alapfeltételei fenntartásának biztosítása.”⁵⁸ Az általános személyiségi jog „azoktól a jogsértésektől véd, amelyek alkalmasak a személyes szféra korlátozására”.⁵⁹ Ellentétben az általános cselekvési szabadsággal, amely alapvetően minden emberi cselekvésre kiterjed, az általános személyiségi jog tartalma – az emberi méltósággal összekapcsolt értelmezésnek köszönhetően – körülhatárolható.⁶⁰ Az általános

49 BVerfGE 6, 32 (36).

50 BVerfGE 27, 1.

51 Ehmann, Horst: Zur Struktur des Allgemeinen Persönlichkeitsrechts. *Juristische Schulung (JuS)* 1997, 193.

52 BVerfGE 34, 238 (246) Eppler-határozat; 34, 269 (282) Soraya-határozat; 35, 202 (220) Lebach-határozat.

53 Dreier, in GG Kommentar, 297.

54 Glaeser, Schmitt i. m. 58.

55 Az általános cselekvési jog vonatkozásában: BVerfGE 6, 32 (37) Elfes-határozat; az általános személyiségi jog vonatkozásában: BVerfGE 54, 148 (153) Eppler-határozat.

56 BVerfGE 54, 148 (153).

57 BVerfGE 27, 1 (6).

58 Uo.

59 Uo.

60 Dreier: Art. 2. Abs. 1, in GG Kommentar, 328.

személyiségi jog lényeges tartalmát az emberi méltóság jelöli ki, érvényesülési köre azonban szélesebb, mint az emberi méltóságé. Ennek megfelelően az általános személyiségi jog – az emberi méltósággal ellentétben – korlátozható. A 2. cikk (1) bekezdésének „addig, amíg” kikötése három értéket figyelembe véve – a többi embertárs egyéni értékei, az alkotmányos rend társadalmi értéke és az erkölcsi törvény morális értéke – relativizálja a „robinsoni szabadságot”.⁶¹ A hármas korlát (*Schrankentrias*) viszont csak az általános cselekvési szabadság esetében érvényesül, az általános személyiségi jog esetében – az emberi méltósággal való szoros kapcsolatra tekintettel – az alkotmányos jogrendre korlátozódik. Ugyanakkor a BVerfG már az általános cselekvési szabadságot megalapozó 1957. évi Elfes-határozatban megállapította, hogy a GG 19. cikk (2) bekezdése,⁶² 1. cikk (3) bekezdése⁶³ és 2. cikk (1) bekezdése megalapozza „az emberi szabadság végső érinthetetlen területének” védelmét, amely teljesen ki van zárva az állami hatalom bárminemű behatása alól, mivel az a szabadság és méltóság alapköve.⁶⁴

Az általános személyiségi jog tartalma

A BVerfG az alkotmányos személyiségvédelem megalapozása során számos különös személyiségi jogot olvasott ki az általános személyiségi jogból. Ezek a jogok – például a becsület védelméhez vagy a jó hírnévhez való jog, a saját képmáshoz való jog – az általános személyiségi jog különös megnyilvánulásai. Ezeknek az alkotmányban meg nem nevezett jogoknak a normatív alapja tehát a GG 1. cikk (1) bekezdésével összefüggésben értelmezett 2. cikk (1) bekezdés. Ebben az értelemben az általános személyiségi jog anyajog, hiszen a „személyiség alkotóelemei” számára biztosít védelmet azokban az esetekben, amikor azokat nevesített alapjogok nem védik. A „személyiség alkotóelemei” az alkotmánybírói gyakorlatban a magánszférához való jog, az önazonossághoz való jog, az önábrázoláshoz való jog és az önrendelkezési jog. Az esetkörök azonban bővíthetők, és nem is választhatók el élesen egymástól. A BVerfG az újabb és újabb különös alapjogok megalapozásakor azoknak a személyiség fejlődésében betöltött szerepére hivatkozott. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a személyiségi jog tartalmának az alkotmánybírói gyakorlat során történt konkretizálása nem lezárt.⁶⁵ Az általános személyiségi jog és a belőle kibontott különös jogok – az emberi méltósággal ellentétben – korlátozhatók. Ezért a testület a szemben álló alapjogok mérlegelésével esetről esetre dönti el, hogy az adott esetben melyik alapjog élvez elsőbbséget.

61 Dürig: Art 2. Abs. 1, in Maunz/Dürig: GG Kommentar, 1958, 4.

62 GG. „19. cikk (2) Alapjog lényeges tartalmát semmilyen esetben sem szabad érinteni.”

63 GG „1. cikk (3) A következő alapjogok közvetlenül hatályos jogként kötelezik a törvényhozást, a végrehajtó hatalmat és az igazságszolgáltatást.”

64 BVerfGE 6, 32 (41).

65 BVerfGE 65, 1 (41).

A BVerfG a magánszférához való jog keretében azonban – a szféraelmélet jegyében⁶⁶ – megkísérelte a magánszféra abszolút védelmet igénylő területeinek az elhatárolását. A testület a reprezentatív minta alapján végzett statisztikai felmérés kapcsán született 1969. évi mikrocenzus-határozatban használta először a legbelsőbb intim szféra (*innerste [Intim-] Bereich*) kifejezést az abszolút védelemben részesülő terület megnevezésére. A határozat tehát megkülönböztette a személyiség szabad és felelőségteljes kibontakoztatásához szükséges belső szférát (*Innenraum*) – ahova az egyén visszavonulhat, ahova a környezete nem nyerhet betekintést, ahol békén hagyják, és ahol a magányhoz való jogot élvezzi – a szükségesség-arányosság kritériuma mellett korlátozható magánszférától (*Privatsphäre*).⁶⁷

A BVerfG az 1989. évi naplóbejegyzések büntetőeljárásban bizonyítékként való értékelésével kapcsolatos határozatában újra felelevenítette a magánszféra alakításának érinthetetlen területe fogalmát.⁶⁸ De amíg korábbi határozataiban egyértelműen szinonimaként használta a magánszféra érinthetetlen magja (*Kernbereich*) és az intim szféra fogalmát,⁶⁹ addig ebben a határozatban az intim szféra fogalma már nem jelent meg. A testület a 2004. évi ún. nagy lehallgatási határozatában⁷⁰ aktualizálta, konkretizálta és továbbépítette az érinthetetlen mag védelmét. A határozat szerint ha valaki megfigyelés tárgyává válik, ez nem feltétlenül jelenti emberi minőségének figyelmen kívül hagyását (tárgyként kezelés elve). Az állami megfigyelések során azonban meg kell őrizni a magánélet alakításának érinthetetlen magját. Még a nyomós közérdek sem igazolja az abszolút védelemben részesülő terület korlátozását.⁷¹

Az adatvédelem körében született újabb határozatok tehát nem használják az intim szféra fogalmát és – a korábbi gyakorlatra való hivatkozás ellenére – kizárólag az érinthetetlen mag védelmével összefüggésben fogalmazzák meg alkotmányos követelményeket. De az eltérő szóhasználat nem azt jelenti, hogy az érinthetetlen mag és az intim szféra két különböző fogalom. A magánszférához való jog esetében az érinthetetlen mag és az intim szféra tartalma egyértelműen megegyezik. Ezt bizonyítja a BVerfG 2007. évi Esra-határozata is. A határozat megállapította az Esra című regény főhősnőjében felismerhető színésznő intim szférájának sérelmét, mivel az író művében az intim részletekig bemutatta a színésznővel folytatott viszonyát. A határozat szerint: „Ez megvalósítja a [színésznő] intim szférájának és ezzel a személyiségi jog azon területének sérelmét, amely annak [az általános személyiségi jognak] az emberi méltóság-magjához (*Menschenwürdekern*) tartozik.”⁷² A testület ebből vonta le azt a

66 A különböző erősségű védelmet igénylő szférák elkülönítésének modellje Hubmann általános személyiségi jogra vonatkozó magánjogi teóriájára vezethető vissza. Hubmann, Heinrich: *Das Persönlichkeitsbild*. München, Köln: 1953, 216.

67 A magánszféra kifejezés a későbbi határozatokban jelenik meg. BVerfGE 32, 373 (381); 35, 35 (40); 35, 202 (227).

68 BVerfGE 80, 367 (374).

69 BVerfGE 34, 238 (245).

70 BVerfGE 109, 279.

71 BVerfGE 109, 279 (313).

72 BVerfGE 119, 1 (34).

következtetést, hogy nincs helye a személyiségi jogok és a művészetek szabadsága közötti mérlegelésnek.⁷³

Az emberi méltóság és az általános személyiségi jog normatív tartalmának bemutatása alapján megállapíthatjuk, hogy az egyéni becsület – mint a GG 5. cikk (1) bekezdésében garantált véleményszabadság 5. cikk (2) bekezdésében nevesített korlátja – az emberi méltósághoz és a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogból kibontott általános személyiségi jog különös megnyilvánulásaként tarthat alkotmányos védelemre igényt. Ezt támasztja alá a szakirodalom is.⁷⁴ Ennek megfelelően az egyéni becsület joga – az emberiméltóság-magjának kivételével – korlátozható.

Az alkotmányos keretek általános bemutatását követően azt vizsgálom, hogy a BVerfG „Auschwitz-hazugság” határozatában, illetve az azzal tartalmilag összefüggő határozatokban hogyan valósult meg az emberi méltóság védelme.

Az „Auschwitz-hazugság”-határozat

A BVerfG 1994. április 13-án hirdette ki az „Auschwitz-hazugság”-ról szóló határozatát. Az ügy tényállása szerint a Német Nemzeti Demokrata Párt 1991. május 12-én Münchenben rendezvényt szervezett Németország jövője a politikai zsarolás árnyékában? címmel. A rendezvény meghívottja a hírhedt „holokausztrevizionista” történész, David Irving volt, akinek abban a kérdésben kellett állást foglalnia, miszerint „a németek és európai szomszédjaik megengedhetik-e maguknak, hogy eltúrájék »a kortörténet politikai zsarolási eszközként« való használatát”. München város a gyülekezési jogról szóló törvény egyik rendelkezésének⁷⁵ értelmében – amely szerint a rendezvény megtartását meg lehet tiltani, ha azon nagy valószínűséggel bűncselekmény megvalósítására kerül sor – a rendezvény megtartását ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a rendezvény szervezője gondoskodjon a bűncselekmények elkövetésének megakadályozásáról, végső soron a rendezvény feloszlásával. A rendezvény meghívójának szövege, valamint a meghívott előadó személye ugyanis megalapozta azt a feltételezést, hogy a rendezvényen az „Auschwitz-hazugság” téziseit fogják képviselni.

Az akkor hatályos német jogban az „Auschwitz-hazugság” nem képezett önálló büntetőjogi tényállást, ezért a zsidó lakosság elleni gyűlöletre uszítást, az auschwitzi gázkamrák létezésének, valamint a zsidóknak a Harmadik Birodalomban lezajlott szervezett, tömeges kiirtásának tagadását a következő büntetőjogi tényállások alap-

73 Uo.

74 Bethge, in Sachs, GG, Art. 5, 329; Jarass: Art. 5. In. Jarass/Pieroth: *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2000, 197.

75 A gyülekezésekről és felvonulásokról szóló törvény [*Gesetze über Versammlungen und Aufzüge (Versammlungsgesetz)*] 5. § 4. pont.

ján ítélték meg: gyűlöletre uszítás,⁷⁶ becsületsértés,⁷⁷ kegyeletsértés.⁷⁸ Az StGB 130. §-a szerinti becsületsértés eredetileg magánindítványhoz kötött bűncselekmény volt, vagyis csak az érintettek kezdeményezésére volt büntetendő. Az StGB 194. § (1) bekezdés második mondata azonban hivatalból üldözendővé tette a becsületsértés bűncselekményét azokban az esetekben, amikor a becsületet sértő kijelentést írásban terjesztik, vagy a közönség számára hozzáférhetővé teszik, az egy rendezvényen vagy műsorszórás útján hangzik el, feltéve, hogy a sértett személy a nemzetiszocialista vagy más erőszak- és önkényuralmi rendszer által üldözött csoporthoz tartozik, ez a csoport a lakosság része, és a becsületsértés összefügg az üldöztetéssel.⁷⁹

A rendezvényt szervező párt alkotmányjogi panasszal fordult a BVerfG-hez a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata során született döntések ellen, a GG 5. cikk (1) bekezdésében garantált véleményszabadság sérelmére hivatkozva. Az indítványozó ugyanis alkotmányellenesnek találta a zsidók elleni rémtettek nyilvános kétségbe vonásának a becsületsértés tényállása alapján való megítélését.⁸⁰

A BVerfG abból a megállapításból indult ki, hogy a megtiltott megnyilvánulás, miszerint a Harmadik Birodalomban nem volt zsidóüldözés, olyan tényállítás, amely számtalan szemtanú beszámolója és dokumentum, a büntetőbíróságok számos büntetőeljárásban megfogalmazott ténymegállapítása és a történettudomány ismeretei alapján bizonyítottan hamis. Az ilyen tartalmú kijelentés önmagában nem élvezi a véleményszabadság védelmét.⁸¹ A BVerfG állandó gyakorlatában ugyanis a tényállítások védelme ott ér véget, ahol azok semmiel sem járulnak hozzá az alkotmányosan védett véleményalakításhoz. Ebből a szempontból a téves információ nem védelemre méltó érdek. Ezért a szándékos vagy igazoltan hamis tényállítás nem tartozik a véleményszabadság védelmi körébe.⁸²

76 StGB „130. § (1) Az, aki a közrend megzavarására alkalmas módon 1. gyűlöletre uszít a népesség tagjai ellen, vagy velük szemben erőszakra, önkényeskedésre hív fel, vagy 2. mások emberi méltóságát oly módon támadja, hogy a népesség tagjait szidja vagy becsmérl, rágalmazza, három hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Három évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő az, 1. aki olyan írásokat, amelyek gyűlöletre bujtanak a népesség része vagy egésze, nemzetiség, emberfajta, vallás vagy nemzeti karakter meghatározta csoport ellen, illetve ellenük erőszakra, önkényeskedésre hív fel, vagy mások emberi méltóságát oly módon támadja, hogy a népesség tagjait vagy egy a már említett csoportot szidja vagy becsmérl, rágalmazza, a. terjeszt, b. nyilvánosan kiállít, közzétesz, bemutat vagy egyéb módon hozzáférhetővé tesz, c. 18 év alatti személy számára felkínál, átad vagy hozzáférhetővé tesz, d. előállít, szállít, beszerz, raktáron tart, felkínál, hirdet, feldicsér, importálni vagy exportálni kezd azért, hogy azokat vagy azokból kinyert részeket az a–c pontokban leírtak értelmében használjon, illetve egy más hasonló felhasználást lehetővé tegyen, vagy 2. az 1. pontban megjelölt tartalmak bemutatása műsorszórással, média- vagy távközlési szolgáltatásokon keresztül.”

77 Lásd 3. lj.

78 StGB „189. § Aki elhunyt személy emlékét meggyalázza, két évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő.”

79 Lásd 9. lj.

80 BVerfGE 90, 241 (245).

81 BVerfGE 90, 241 (249).

82 BVerfGE 90, 241 (247–248).

A konkrét esetben azonban felmerült, hogy a megnyilvánulások a rendezvény témájával összefüggenek, és a német politika „zsarolhatósága” kérdésében a véleménynyilvánítás feltételét képezik, vagyis a tényállítás és az értékítélet nem választható el egymástól. Ebben esetben a megtiltott megnyilvánulások a GG 5. cikk (1) bekezdés védelmi körébe tartoznak ugyan, de a véleményszabadság korlátozása igazolható.⁸³ A véleményszabadság ugyanis nem korlátozhatatlan alapjog, hanem az 5. cikk (2) bekezdése szerint korlátozható.

A gyülekezési jogról szóló törvény maga nem tartalmaz a véleményszabadságot korlátozó rendelkezést, az csupán az StGB-re utal. A becsületsértés büntetőjogi tényállás alkotmányosságához pedig nem fér kétség. A becsületsértés tényállása a véleményszabadság korlátját képező – az 5. cikk (2) bekezdésben kifejezetten megnevezett – egyéni becsület védelmét szolgálja, amely igazolja a véleményszabadság alapjogának korlátozását.⁸⁴ Az StGB 130. §-a ezen túlmenően megfelel az 5. cikk (2) bekezdésében foglalt – a különös jog tilalmát rögzítő – általános törvényi korlátozás feltételének, az ugyanis az egész emberiség védelmére hivatott, és alkotmányjogi alapját végső soron a GG 1. cikk (1) bekezdésében garantált emberi méltóság képezi.⁸⁵

Az StGB 130. §-ának értelmezése és alkalmazása is összhangban van – a határozat szerint – a véleménynyilvánítás szabadságával. A bírósági gyakorlat szerint a Németországban élő zsidók – közös sorsukra tekintettel, amelynek a zsidó lakosság a nemzetszocializmus uralma alatt ki volt téve – becsületsértésnek kitett csoport, a zsidóüldözés tagadása pedig a csoportot ért becsületsértés. A BGH kifejtette: „Az a történelmi tény önmagában, hogy embereket az ún. nürnbergi törvények szerinti származási kritériumok alapján kiválogattak, és a [társadalomból való] kimetszésük céljából megfosztották őket személyiségüktől, a Németországban élő zsidók számára sajátos személyes kapcsolatot jelent a polgártársaikhoz; ebben a kapcsolatban a megtörténtek ma is jelenlevők. Hozzá tartozik a személyes önértelmezésükhöz az, hogy a sors által kiemelt olyan csoporthoz tartoznak, amellyel szemben mindenki más különös erkölcsi felelősséggel tartozik, és amely a méltóságuk része. Ennek az önértelmezésnek a tisztelete mindegyikük számára garancia arra, hogy hasonló diszkriminációra nem kerül sor, illetve ez a Németországban való életvitelük alapvető feltétele. Ha valaki azokat a történéseket tagadni próbálja, megfosztja [a Németországban élő zsidók] minden egyes tagjától a személyükre vonatkozó érvényesülés lehetőségét, amelyre igényt tarthatnak. Az érintettek számára ez annak a közösségnek és ezáltal saját személyüknek a hátrányos megkülönböztetését jelenti, amelyhez tartoznak [BGHZ 75, 160 (162)].”⁸⁶

A BVerfG a fentiek alapján megállapította, hogy nem vet fel alkotmányossági agályokat az, hogy a támadott bírósági döntések – a bírósági gyakorlatnak megfelelően – a zsidóüldözés tagadásában súlyos személyiségi jogsértést láttak. A zsidók harma-

83 BVerfGE 90, 241 (251).

84 Uo.

85 Uo.

86 BVerfGE 90, 241 (252).

dik birodalombeli, rasszista indíttatású kiirtása és a ma élő zsidók emberi méltósága közötti összefüggésre alapozott indokolás helytálló.⁸⁷ A testület továbbá azt is megállapította, hogy a bíróságoknak az egyéni becsület és a véleményszabadság korlátozása közötti mérlegelése nem tartalmaz alkotmányjogi hibát.⁸⁸ Az egyéni becsület és a véleménynyilvánítás szabadsága közötti mérlegelés szempontjait a BVerfG az állandó gyakorlata alapján a következőképpen foglalta össze: „A véleményszabadság semmi esetre sem élvez mindig előnyt a személyiség védelmével szemben [...]. Ellenkezőleg, ha a véleménynyilvánítást becsületsértésnek vagy rágalmazásnak kell tekinteni, a személyiség védelmét rendszerint a véleményszabadság elé kell helyezni [BVerfGE 66, 116 (151); 82, 272 (281, 283)]. Olyan vélemények esetében, amelyek tényállításokon alapulnak, a védelem függhet az alapul szolgáló ténybeli feltevések igazságtartalmától. Ha ezek bizonyítottan hamisak, a véleményszabadság rendszerint ebben az esetben is alárendelhető a személyiség védelmének [BVerfGE 61, 1 (8); 85, 1 (17)]. Egyébként el kell döntenie, az adott esetben melyik jogi érdek érdemel elsőbbséget. Ennek során figyelembe kell venni, hogy a nyilvánosságot érintő fontos kérdésekben a szólásszabadság melletti védelem érvényesül [BVerfGE 7, 198 (212)].”⁸⁹

A testület a konkrét esetben megállapította, hogy a bizonyítottan hamis tényállítások nem képeznek védelemre érdemes értéket. Abban az esetben pedig, ha a vélemény (értékítélet) ilyen – a véleménynyilvánítás időpontjában – bizonyítottan hamis tényállításokon alapul, a véleményszabadság korlátozása eleve kisebb súllyal esik latba, mintha az valós tényeken alapulna. A becsületsértés súlyosságára tekintettel alkotmányossági szempontból nem kifogásolható, hogy a bíróságok a személyiség védelmét a véleményszabadság elé helyezték.⁹⁰

A BVerfG „Auschwitz-hazugság”-határozatában elismerte, hogy a becsületsértés büntetőjogi tényállása védelmet biztosít az „Auschwitz-hazugság”-gal szemben, és – a véleményszabadság korlátait felsoroló GG 5. cikk (2) bekezdésére hivatkozás révén – megnevezte a védendő értéket is: a becsületet. Az egyéni becsület közvetlen védelmét tehát a büntetőjogi rendelkezés biztosítja, de az alkotmányossági vizsgálat során nem az alkotmányosan védett véleményszabadság és „az egyszerű jog” ütközése merül fel. Az egyéni becsület – ahogy a fentiekben bemutattuk – az általános személyiségi jog egyik megnyilvánulásaként élvez alapjogi védelmet. A határozat azonban nem hivatkozik az általános személyiségi jogra, viszont két helyen is utal az emberi méltóságra. Egyrészt megállapította, hogy a becsületsértés büntetőjogi tényállásának alkotmányjogi alapját végső soron a GG 1. cikk (1) bekezdésében garantált emberi méltóság képezi.⁹¹ Másrészt helytállónak ítélte azt a bíróságok által feltárt összefüggést, amely a zsidóknak a nemzetiszocialista rendszer alatti kiirtása és a ma élő zsidók

87 BVerfGE 90, 241 (253).

88 Uo.

89 BVerfGE 90, 241 (248–249).

90 Uo.

91 Lásd 85. lj.

emberi méltósága között fennáll.⁹² Ennek ellenére elvégezte az egyéni becsület és a véleményszabadság egymással szembeni mérlegelését. Ezért felmerül a kérdés, hogy a sérthetetlen emberi méltóság vagy a korlátozható általános személyiségi jog garantálja-e a becsület védelmét az „Auschwitz-hazugsággal” szemben. A következőkben erre a kérdésre keressük a választ a BVerfG-nek az „Auschwitz-hazugság”-gal összefüggő, fent említett két határozatában.

A náci rezsimet dicsőítő gyűlések tilalmáról szóló határozat

A BVerfG 2009. november 4-én hozott határozata – amelyben a testület alkotmánykonformnak ítélte az StGB 130. § (4) bekezdését⁹³ – a véleményszabadság korlátozásának igazolását nem a becsület védelmére, hanem „látszólag jogon kívüli” érvekre alapozta.⁹⁴ A határozat a véleményszabadságnak a különös és nem általános törvényben történő korlátozásának elfogadását követően – a szükségesség-arányosság vizsgálata során – a korlátozás legitím célját a közbéke védelmében jelölte meg.⁹⁵ Ez a határozat tehát nem visz közelebb a feltett kérdés megválaszolásához, választ ad viszont az ún. „minősített Auschwitz-hazugság” tényállását ért azon alkotmányossági kifogásra, hogy az nem általános, hanem különös törvényi korlát.⁹⁶ A náci rezsimet dicsőítő gyűlések tilalmáról szóló határozat ugyanis kimondta, hogy az izgatás bűncselekményének új tényállása – annak ellenére, hogy az nem a GG 5. cikk (2) bekezdése szerinti általános törvényi korlát – alkotmányos. „Tekintettel az általános kategóriák alá be nem sorolható jogtalanságra és borzalomra, amelyet a nemzetiszocialista uralom Európára és a világ jelentős részére rászabadított, és amely ellentétben áll a Német Szövetségi Köztársaság létrejöttével, a GG. 5. cikk (1) és (2) bekezdés immanens részét képezik azok a jogszabályi rendelkezések, amelyek gátat szabnak az 1933 és 1945 közötti nemzetiszocialista erőszak- és önkényuralmi rendszer propagandisztikus helyeslésének, kivételt alkotva a véleménynyilvánításra vonatkozó különös jog tilalma alól.”

A holokauszthasonlatra építő állatvédő kampányról szóló határozat

A BVerfG első tanácsának egyik háromtagú tanácsa 2009. február 20-án visszautasította a „P” állatvédő szervezet által a „Holokauszt tányérján” elnevezésű – a holokauszt áldozatainak szenvedését az állatok szenvedésével párhuzamba állító –

92 Lásd 87. lj.

93 Lásd 16. lj.

94 A határozat ismertetését lásd: Halmai Gábor: A német Szövetségi Alkotmánybíróság a náci rezsimet dicsőítő gyűlések tilalmáról. *Fundamentum*, 2009/4. 143–147.

95 BVerfGE 124, 300 (327–328).

96 Huster, Stefan: Das Verbot der „Auschwitzlüge”, die Meinungsfreiheit und das Bundesverfassungsgericht. *Neue Juristische Wochenschrift* (NJW) 1996/8. 484.

reklámkampány becsületsértés⁹⁷ miatti megtiltása ellen benyújtott alkotmányjogi panaszt, a határozat mégis jelentős támpontokat nyújt a tanulmány által vizsgált kérdés megválaszolásához.⁹⁸ A testület ugyanis azzal az indokolással utasította vissza az alkotmányjogi panaszt, hogy az nem tartalmaz olyan új alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdést, amely az alkotmányjogi panasz eljárást indokolná, mivel az indítvány által felvetett kérdést a BVerfG korábban már megválaszolta.

A rendes bíróságok szerint a felperesek mint holokauszt-túlélők emberi méltóságát sértette a kampány. „Az átlagos szemlélő ezekből az ábrázolásokból azt veszi ki, hogy az ábrázolt állatok és emberek sorsa azonos súlyú, és a két élőlényvel való bánásmódot hasonlóképpen el kell vetni. Ebben a holokauszt áldozatainak becsületsértése nyilvánul meg, mivel az őket emberi mivoltuknál fogva megillető tisztelet igénye sérül, és ezáltal [a reklámkampány] korlátozza a GG 1. cikk (1) bekezdése által védett emberi méltóságot. Bár a holokauszt áldozatainak emberi minőségét nem vitatta, de azt az állatok szenvedésével egy szintre helyezte.”⁹⁹ Tekintettel arra, hogy az emberi méltóság sérthetetlen, nincs helye mérlegelésnek, ha a holokauszt áldozatainak sérelme áll szemben az állatvédők vélemény szabadságával. A BVerfG azonban tévesnek tartotta a rendes bíróságok emberi méltóságra vonatkozó érvelését. Kiemelte a korábbi gyakorlatából, hogy „a valamennyi alapjog részét képező emberiméltóság-mag esetében különösen alaposan kell indokolni, ha feltételezhető, hogy az egyik alapjog érvényesítése az érthetetlen emberi méltóságot sérti, és emiatt a mérlegelés kizárt;¹⁰⁰ az emberi méltóság érintettsége nem elegendő, hanem annak a sérelme szükséges.”¹⁰¹ Megállapította, hogy a reklámkampány sem közvetlenül a plakátokon ábrázolt emberek méltóságát, sem közvetetten a felperesek mint holokauszt-túlélők emberi méltóságát nem sérti oly módon, hogy az kizárná a mérlegelést. Abból, hogy a kampány az emberi méltóság súlyos sérelmének képi ábrázolását felhasználta, nem következik minden további nélkül, hogy az maga is ismételt megvalósítja a GG 1. cikk (1) bekezdés sérelmét.¹⁰² A testület – az emberi méltóságra vonatkozó gyakorlatának összefoglalását követően – arra a következtetésre jutott, hogy a kampány nem vonta kétségbe a holokauszt áldozatainak emberi minőségét, mert a párhuzam csupán az emberi és állati szenvedés egyenlő súlyosságát szemléltette anélkül, hogy

97 A rendes bíróságok határozatukat a BGB 823. § (1) és (2) bekezdésére, a BGB 1004. § (1) bekezdése második mondatára [jogsértés abbahagyására kötelezés], valamint – analógiára hivatkozva – az StGB 185. § 1. cikk (1) bekezdésére és 2. cikk (1) bekezdésére alapozták. A jogalkotó által a BGB-ben nem kodifikált személyiségi jogok a BGH állandó gyakorlata értelmében a BGB 823. § (1) bekezdésben foglalt „egyéb jog”-ként érvényesülnek. A BGB 823. § (2) bekezdése pedig kifejezetten utal az egyéb törvények által védett érdekek sérelmére.

98 A határozat ismertetését lásd: Salát Orsolya: A német Szövetségi Alkotmánybíróság a holokauszthonoslatra építő állatvédő kampányról. *Fundamentum*, 2009/2. 127–128.

99 BVerfG, 1BvR 2266/04. 2009. 02. 20. Indokolás [5].

100 BVerfGE 93, 266 (293); 107, 257 (284).

101 BVerfGE, Első Tanács 1. számú háromtagú tanács, 2001. április 5. – BvR 932/94-, NJW 2001, S. 2957 (2959).

102 BVerfG, 1BvR 2266/04. 2009. 02. 20. Indokolás [21].

az emberek irányában megvetést juttatna kifejezésre.¹⁰³ Emberek szenvedéssel teli életének – akár a saját ügyre való figyelemfelhívás céljából történő – bemutatásából hiányzik a tárgyként kezelés ismertetőjegye, vagyis az embert emberi mivoltánál fogva megillető érték megvetése.¹⁰⁴ A reklámkampány nem sértette tehát az ábrázolt személyek emberi minőségét, sértette viszont a felperesek általános személyiségi jogát. A GG kategorikus különbséget tesz az emberi méltósággal felruházott élet és az állatvédelem között, ezért a reklámkampány a holokauszt áldozatai szenvedésének lekicsinyléseként és lebecsüléseként értékelhető. A testület a fentiek alapján – az „Auschwitz-hazugság”-határozatra hivatkozva – kimondta: a BVerfG már döntött arról, hogy nem vet fel alkotmányossági aggályokat az, hogy a bíróságok a zsidóüldözés tagadásában súlyos személyiségi jogsértést látnak.¹⁰⁵ Figyelemre méltó, hogy a testület az „Auschwitz-hazugság”-határozat hivatkozása mellett zárójelben megjegyezte: az kifejezetten az emberi méltóság sérelméből indult ugyan ki, de egyúttal feltételezte a mérlegelést.¹⁰⁶ A továbbiakban az „Auschwitz-hazugság”-határozat indokolásának azt a részét idézte fel, miszerint hozzátartozik a ma Németországban élő zsidók személyes önértelmezéséhez az, hogy a sors által kiemelt olyan csoporthoz tartoznak, amellyel szemben mindenki más különös erkölcsi felelősséggel tartozik, és amely méltóságuk része. Ezt a megfontolást a konkrét ügyre is alkalmazhatónak ítélte.¹⁰⁷ Végül a mérlegelés szempontjaira hivatkozva arra a következtetésre jutott, hogy az alkotmányjogi panasz befogadása nem indokolt, mivel a rendes bíróságok a megfelelő alkotmányos kereteken belüli értelmezés esetén sem jutnának más eredményre, mivel a holokauszt-túlélők személyiségi jogainak védelme elsőbbséget élvez az állatvédők vélemény szabadságával szemben.

A határozat tehát egyértelműen állást foglalt abban a kérdésben, hogy a holokauszt-túlélők emberi méltósága sérelmének – amelyet a nemzetiszocialista rendszerben elszenvedtek – utólagos lebecsülése, lekicsinylése sérti a szükségesség-arányosság szempontjai szerint korlátozható általános személyiségi jogukat. Azt a kérdést azonban – mivel a konkrét ügy megoldása szempontjából nem találta relevánsnak – nyitva hagyta, hogy az általános személyiségi jog emberiméltóság-magjának az érintettsége milyen esetekben merül fel.¹⁰⁸

Konklúzió

A BVerfG a vélemény szabadság korlátját képező egyéni becsületet az „Auschwitz-hazugsággal” szemben alapvetően az általános személyiségi jog keretén belül, önazonosságához való jogként részesíti védelemben. Bár az általános személyiségi jog érvénye-

103 Uo. Indokolás [22].

104 Uo. Indokolás [23].

105 Lásd 84. lj.

106 BVerfG, 1BvR 2266/04. 2009. 02. 20. Indokolás [26].

107 Uo.

108 Uo. Indokolás [24].

Az emberi méltóság védelme az „Auschwitz-hazugság”-gal szemben...

sülési köre szélesebb, mint az emberi méltóságé, nem hagyható figyelmen kívül, hogy az általános személyiségi jog lényeges tartalmát az emberi méltóság jelöli ki. Ezért esetről esetre kell vizsgálni, hogy felmerül-e a korlátozhatatlan emberiméltóság-magsérelme, helye van-e az egyéni becsület véleményszabadsággal szembeni mérlegelésének, és csak ezt követően vizsgálható, hogy az ütköző alapjogok közül melyiket illeti elsőbbség.

